

DE GROTE OORLOG

FOTOGRAFIE 1914-1918

Captain Herbert F Baldwin, officieel fotograaf van de Australian Imperial Force, © Imperial War Museums (E(AUS) 222)

De Grote Oorlog, zoals die bij onze zuiderburen wordt genoemd, was er een van ontdekkingen en ontwikkelingen. In augustus 1914 trekken de Fransen nog in felgekleurde uniformen de oorlog in en hanteren ze tactieken die al door de Romeinen werden gebruikt, om vervolgens en masse te worden neergemaaid door een paar Duitsers in mitrailleurvesten. Veldslagen verliepen niet meer zoals in Napoleons tijd, zo bleek. Uniformen kregen de tinten van het landschap, schuttersputjes groeiden uit tot complexe loopgraven, artillerievuur walste vijandelijke linies plat en vliegtuigen vormden de ogen van de generale staf.

Fotografie was in 1914 weliswaar al een mensenleven oud, maar had tot dan toe slechts een marginale rol gespeeld in de oorlogen. In de Grote Oorlog werd dat anders. In de jaren 1890 waren er eenvoudig te bedienen en goedkope camera's op de markt gekomen en was een omvangrijke groep amateurfotografen ontstaan. Menig soldaat beschikte over een toestel en nam dat ook mee naar de loopgraven. Kodak prees haar Vest Pocket Kodak in een brochure aan als "Le Kodak du Soldat" en met Ernemann Feld-Kameras bereikte men "die besten Erfolge auf allen Kriegsschauplätzen". Voor de geïllustreerde dagbladen en tijdschriften

was de oorlog een goudmijn en fotoreporters zwermden uit over alle frontgebieden. Het duurde even voor de machthebbers in de gaten kregen wat de fotografie voor hen kon betekenen, maar toen het eenmaal zover was lieten ze zich niet onbetuigd en stuurden officiële oorlogsfotografen het veld in.

Naast de producenten van foto's zijn er ook de consumenten, het grote publiek dat in de eerste jaren van de 20e eeuw gewend was geraakt aan het fotografische beeld. Als voorbeeld dienen de fotografische ansichtkaarten die in een paar jaar tijds tot een rage was geworden en het geïllustreerde tijdschrift met vaak actuele fotorapportages. Vanaf het begin van de eeuw neemt het gebruik van foto's in de geïllustreerde pers sterk toe. De rotogravure maakt het mogelijk om goede afbeeldingen in combinatie met tekst in grote oplagen te produceren. In 1916 ligt het kantelpunt tussen gravure en fotografische afbeelding. In 1914 is het publiek aan beeldmateriaal gewend en verlangt daarom ook naar een gestage stroom van foto's, zodat het zich een beeld kan vormen van de gebeurtenissen. Foto's werden gezien als waarheidsgetrouwe beelden die van nature alleen konden weergeven wat ook daadwerkelijk gebeurd was.

SUR LES LIGNES DE VAUQUOIS : L'ÉPOUVANTAIL

— Les Allemands n'ont jamais pu reprendre le corps de cet officier observateur —

Aux approches du petit village, riant naguère, seuls quelques arbres dressent des bras de catastrophe sur la campagne désolée. L'un d'eux, dans ses branches déchiquetées par les balles et les éclats d'obus, tend vers le ciel un épouvantail

sinistre : c'est le cadavre d'un officier observateur allemand qui fut tué là, à son poste. Pendant trois semaines, les soldats ennemis, en dépit d'efforts répétés, et qui leur valurent des pertes sérieuses, ne purent jamais reprendre le corps de leur chef.

(Droits réservés.)

Le Miroir, No. 76, 9 mei 1915, blz. 5. Het lichaam van een Duitse officier hangt al weken in een boom, zonder dat de Duitsers in staat zijn geweest het eruit te halen. © Collectie FoMu Bibliotheek

De Eerste Wereldoorlog was ook anders door de grote betrokkenheid van de maatschappij. Machthebbers brachten miljoenenleiders op de been door het inschakelen van dienstplichtigen. Het betekende niet alleen dat de hele maatschappij bij de oorlog betrokken werd, maar ook dat de steun van de burgerbevolking onmisbaar was. Via massamedia werden ze 'ingelicht' over het reilen en zeilen aan het front. Ingelicht staat tussen aanhalingstekens, want van objectieve berichtgeving was veelal geen sprake. Eigen geweld moest worden gerechtvaardigd, de vijand verketterd en de strijd lust aangewakkerd. Foto's bleken daarbij goede diensten te bewijzen. Ze verschenen als stereofoto en ansichtkaart en werden gepubliceerd in kranten, tijdschriften en boeken. Dat het soms ging om geënceneerde opnamen of collages werd

*Montage 'A raid' / 'A hop over' / 'Over the top',
Frank Hurley © Collectie Australian War
Memorial*

er niet bij gezegd en net zo zeer verzwegen men dat het beeld geselecteerd was om een bepaalde indruk achter te laten bij de beschouwer.

Dat de oorlogsfoto's een vertekend beeld geven of niet altijd 'echt' zijn, betekent niet zonder meer dat er kwade opzet in het spel was. De technische beperkingen speelden de professionele fotoreporter nog steeds parten. Men dient te bedenken dat in die tijd het 10 x 15 cm opnameformaat gezien werd als het absolute minimale formaat voor goede opnamen. Dat wil al gauw zeggen dat de fotograaf dus met statiefcamera's het oorlogsgebied in gaat. Op die manier is het amper mogelijk om actie te fotograferen op het moment dat die werkelijk plaatsvindt. Om levensechte opnamen aan het thuisfront te kunnen laten zien, speelt men de scene na achter het front of als de gevechten zich hebben verplaatst.

De camera op statief is nog steeds zo bijzonder dat die de aandacht trekt van erlangs marcherende soldaten van of naar het front. Hoe vermoeid of bang ze ook zijn, het apparaat roept op om er even naar te lachen of te wuiven. Dat beeld gaat vervolgens de wereld in. De horror die ze zojuist hebben meegemaakt of straks mee zullen maken, blijft voor de beschouwer verborgen.

De soldaat zelf met zijn Vest Pocket Kodak of andere jaszakcamera is beter in staat om het beeld van de 'echte' oorlog vast te leggen, maar ook hier vindt een onbedoelde selectie plaats. Er is domweg geen gelegenheid om de camera te trekken als men de loopgraaf uit moet, de kogels om de oren vliegen en de shrapnels of gasgranaten rondom exploderen. En al was er tijd, wie staat er het hoofd dan naar om foto's te maken? Wat de soldaten dus vangen zijn beelden van het leven achter het front en tussen de gevechten in: wachten in de loopgraven, zittend op een hoop puin een sigaret roken, een dood paard en kapotte kar tussen de verlaten ruïnes van een dorp.

Opzet is wel in het spel als het gaat om officiële foto's. Vanaf 1916 bepalen de militaire overheden wat het publiek aan officiële foto's en films te zien krijgt. Men heeft er alle belang bij om een heldhaftig en tegelijkertijd geruststellend beeld van de oorlog neer te zetten, eigen onoverwinnelijkheid te bewijzen en haat jegens de vijand aan te wakkeren. Censuur probeert publica-

De verbeelding van de Eerste Wereldoorlog in foto's vormt het thema van de tentoonstelling 'Shooting range – fotografie in de vuurlinie?' die in het Fotomuseum in Antwerpen was te zien. Bij de expositie is het gelijknamige boek verschenen, onder redactie van Inge Henneman. De tentoonstelling illustreert met veel originele tijdschriften, albums, ansichtkaarten, stereofoto's en filmopnamen hoe beelden niet alleen de oorlog vastlegden, maar ook hoe ze er zelf een rol in speelden. De nadruk ligt sterk op het al dan niet opzettelijk vertekende beeld dat foto's geven van de oorlog. Als je de expositie hebt gezien denk je wel twee keer na bij de interpretatie van een foto. De samenstellers hebben dus degelijk werk geleverd. De keuze voor dit thema houdt echter gelijk een

Het boek meet ongeveer 25 x 31 cm en is voorzien van een slappe kartonnen omslag. Aardig detail: aan de binnenkant van de voorzijde zijn vier ansichtkaarten in kleur opgenomen, die men kan uitscheuren en versturen. Prijs in de boekwinkel van FoMu € 39,50. ISBN 9789491775529 www.fotomuseum.be